

الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ

معاونت پژوهش

- سرشناسه : جاوید، قنبر، ۱۹۶۵-
عنوان و نام پدیدآور : کنترل جمعیت از دیدگاه فقه امامیه و فقه حنفی
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۳۸۶-۹
مشخصات نشر : قم : مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری : ۲۸۰ ص.
یادداشت : فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی:
<http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.
یادداشت : کتابنامه: ص. ۳۷۳-۲۸۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت : چاپ دوم: ۱۳۹۴ (فیبا).
وضعیت فهرست نویسی : فیپای مختصر
شماره کتابشناسی ملی : ۳۸۸۰۰۷۲

کنترل جمعیت از دیدگاه فقه امامیه و فقه حنفی

قنبر جاوید

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

کنترل جمعیت از دیدگاه فقه امامیه و فقه حنفی

مؤلف: قنبر جاوید

چاپ دوم: ۱۳۹۴ش / ۱۴۳۷ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ﷺ)

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۳۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

مراکز پخش:

- قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵۹
- قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶
- قم، ساختمان ناشران، طبقه سوم، پلاک ۳۰۸. تلفن: ۳۷۸۴۲۴۰۲ ۲۵ ۹۸+.

pub.miu.ac.ir miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های جدیدی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رحمته‌الله و مقام معظم رهبری (دام‌ظله‌العالی) می‌باشد.

«جامعه‌المصطفی رحمته‌الله العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی رحمته‌الله «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی رحمته‌الله» را تأسیس کرده است.

اثر حاضر با عنوان کنترل جمعیت از دیدگاه فقه امامیه و فقه حنفی حاصل پژوهش فاضل گرامی جناب آقای قنبر جاوید، کوششی است در به ثمر رساندن گوشه‌ای از این اهداف متعالی. در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

فهرست

مقدمه	۱۳
۱. کلیات	۱۷
مفهوم کنترل جمعیت، واژگان متناسب و تفاوت‌های آن با تنظیم خانواده	۱۷
۱. مفهوم کنترل جمعیت	۱۷
۲. انواع کنترل جمعیت	۱۸
۳. مفهوم تحدید نسل	۱۹
۴. تنظیم خانواده	۱۹
الف) تفاوت‌های کنترل جمعیت و تنظیم خانواده	۲۰
ب) جهات تفاوت تنظیم خانواده و کنترل جمعیت	۲۱
سیاست جمعیتی و انواع آن	۲۳
۱. مفهوم سیاست جمعیتی	۲۳
۲. سابقه سیاست جمعیتی	۲۳
۳. انواع سیاست‌های جمعیتی	۲۷
الف) سیاست مستقیم	۲۷
ب) سیاست غیرمستقیم	۲۷
ج) سیاست کمی	۲۸
د) سیاست کیفی	۲۸
ه) سیاست صریح	۲۸

.....	و) سیاست ضمنی	۲۹
.....	ز) سیاست داخلی	۲۹
.....	ح) سیاست‌های بین‌المللی	۲۹
.....	ط) سیاست جمعیتی کلان	۲۹
.....	ی) سیاست جمعیتی خرد	۳۰
.....	کنترل جمعیت در سطح جهانی و جوامع دینی	۳۰
.....	۱. کنترل جمعیت در سطح جهانی	۳۰
.....	۲. کنترل جمعیت در جوامع دینی	۳۲
.....	الف) مسیحیت و کنترل جمعیت	۳۲
.....	ب) آئین یهود و کنترل جمعیت	۳۳
.....	ج) مذهب هندو و کنترل جمعیت	۳۴
.....	د) دین زرتشت و کنترل جمعیت	۳۵
.....	ه) اسلام و کنترل جمعیت	۳۵
.....	۳. موضع‌گیری‌ها و کنترل جمعیت در جوامع اسلامی	۳۷
.....	اندیشه‌های جمعیتی و کنترل جمعیت	۳۹
.....	۱. طرفداران افزایش جمعیت و موالید	۴۰
.....	۲. مخالفان افزایش جمعیت	۴۰
.....	الف) دیدگاه دوران باستانی	۴۰
.....	ب) دیدگاه دوران معاصر	۴۱
.....	۳. طرفداران ثبات جمعیتی	۴۲
.....	۴. طرفداران جمعیت متناسب	۴۲
.....	اهداف کنترل جمعیت	۴۴
.....	۱. اهداف مستقیم در سطح خانواده	۴۴
.....	۲. اهداف غیرمستقیم در سطح خانواده	۴۴
.....	۳. اهداف سیاست کنترل در سطح اجتماعی	۴۵
.....	۴. اهداف سیاست‌های کنترل جمعیت در سطح جهانی	۴۶
.....	الف) اهداف ظاهری	۴۶
.....	ب) اهداف واقعی	۴۷
.....	انواع روش‌های کنترل جمعیت	۴۹

۱. روش‌های پیش‌بارداری و دارای اثر موقت در کنترل جمعیت ۵۰
- الف) عزل و کنترل نسل ۵۰
- ب) داروها و کنترل نسل ۵۲
- ج) انواع ابزارها و کنترل نسل ۵۳
۲. روش‌های پیش‌بارداری و بلندمدت در کنترل جمعیت ۵۶
- عقیم‌سازی ۵۷
- یکم: بستن لوله‌های رحم زن ۵۷
- دوم: بستن لوله مردان ۵۷
۳. روش قابل اعمال بعد انعقاد نطفه ۵۸
۲. حکم روش‌های کنترل جمعیت ۶۱
- حکم روش‌های کنترل و دیدگاه امامیه ۶۱
۱. حکم روش‌های مانع از انعقاد نطفه و دارای اثر موقت ۶۱
- الف) دیدگاه مشهور امامیه و موارد جواز عزل ۶۲
- ب) بررسی دلایل جواز عزل ۶۶
- ج) دیدگاه غیرمشهور درباره عزل ۶۸
- د) دلایل حرمت عزل ۶۹
- اشکال تمسک به روایات ۷۲
- اشکال تمسک به وجوب دبه عزل ۷۵
- اشکال تمسک به تنافی عزل با حکمت ازدواج ۷۸
- ه) عوارض جانبی عزل ۷۹
- و) حکم داروها و ابزارها ۸۰
۲. حکم روش‌های مانع از انعقاد و دارای اثر بلندمدت ۸۳
- الف) حکم عقیم‌سازی ۸۴
- ادله حرمت عقیم‌سازی ۸۴
- ب) تأخیر در ازدواج ۹۲
۳. حکم راه‌های کنترل جمعیت بعد از انعقاد نطفه ۹۲
- الف) حالات جنین ۹۳
- ب) انواع سقط جنین ۹۳
- ج) ادله حرمت سقط جنین ۹۴
- حکم راه‌های کنترل جمعیت از دید احناف ۹۷

۱. عزل و دیدگاه احناف ۹۷
- الف) قائلان به اشتراط اذن در عزل ۹۷
- ب) قائلان به عدم اشتراط اذن در عزل ۱۰۱
۲. داروها و ابزارهای بازدارنده از بارداری و دیدگاه احناف ۱۰۷
۳. عقیم‌سازی از دید احناف ۱۱۲
۴. حکم سقط جنین در فقه احناف ۱۱۴
- الف) زمان اسقاط جنین ۱۱۵
- ب) اسقاط بعد از دمیده‌شدن روح ۱۱۹
۵. دیدگاه دیگر مذاهب و سقط جنین ۱۲۰
۳. موافقان کنترل جمعیت ۱۲۵
- بررسی دیدگاه موافقان از امامیه با کنترل جمعیت ۱۲۶
۱. استدلال به نصوص شرعی ۱۳۴
- الف) آیات ۱۳۴
- ب) روایات و کنترل جمعیت ۱۴۱
- نقد و بررسی استدلال به روایات ۱۴۶
۲. استدلال به اصول و قواعد ۱۵۱
- الف) قاعده اصالة الاباحه و کنترل جمعیت ۱۵۲
- ب) قاعده نفی عسر و حرج و کنترل جمعیت ۱۵۴
- ج) قاعده لاضرر و کنترل جمعیت ۱۵۹
- دیدگاه حنفی‌ها و کنترل جمعیت ۱۶۴
۱. بررسی نظریات موافقان از احناف ۱۶۴
۲. مؤید نظریات احناف ۱۶۸
۳. بررسی ادله موافقان از احناف درباره کنترل جمعیت ۱۷۱
- الف) نصوص شرعی و کنترل جمعیت ۱۷۱
- ب) قواعد اصولی و کنترل جمعیت ۱۷۲
- ج) اصل اباحه و کنترل جمعیت ۱۷۳
- د) قاعده لاحرج و کنترل جمعیت ۱۷۶
- ه) قاعده لاضرر و کنترل جمعیت ۱۷۷
۴. مخالفان کنترل جمعیت ۱۸۱
- بررسی دیدگاه مخالفان از امامیه ۱۸۲

۱۸۴	۱. استدلال به آیات.....
۱۹۵	۲. استدلال به روایات بر مطلوبیت کثرت اولاد.....
۲۰۰	۳. تعارض تحدید نسل با اعتقاد به رازقیت خدای تعالی.....
۲۰۵	۴. استدلال بر عدم جواز کنترل جمعیت بر اساس قواعد و اصول.....
۲۰۶	الف) قاعده نفی سبیل و کنترل جمعیت.....
۲۱۰	ب) منافات کنترل جمعیت با قاعده لاضرر.....
۲۱۰	ج) جهات مضربودن کنترل جمعیت.....
۲۱۵	د) اشکال بر استدلال به قاعده لاضرر.....
۲۱۸	۵. استدلال از طریق اشکال در روش های کنترل جمعیت.....
۲۲۵	دیدگاه مخالفان از احناف با کنترل جمعیت.....
۲۲۵	۱. بررسی نظر مخالفان.....
۲۳۲	۲. بررسی ادله مخالفان کنترل جمعیت.....
۲۳۲	الف) روایات.....
۲۳۳	ب) اجماع.....
۲۳۳	ج) تزییع حق.....
۲۳۴	۳. مؤیدات ادله نظریه احناف.....
۲۳۴	الف) آیات و منع کنترل جمعیت.....
۲۳۶	ب) روایات و کنترل جمعیت.....
۲۳۷	ج) قواعد و کنترل جمعیت.....
۲۴۱	۵. نقش حاکم، زمان و مکان در کنترل جمعیت.....
۲۴۱	نقش حاکم اسلامی و کنترل جمعیت از دیدگاه امامیه و احناف.....
۲۴۲	۱. امامیه و نقش حاکم در کنترل جمعیت.....
۲۴۵	۲. احناف و نقش حاکم در کنترل جمعیت.....
۲۵۰	نقش زمان و مکان و کنترل جمعیت از دیدگاه امامیه و احناف.....
۲۵۱	۱. امامیه و تأثیر زمان و مکان در حکم شرعی کنترل جمعیت.....
۲۵۹	۲. حنفی ها و تأثیر زمان و مکان در کنترل جمعیت.....
۲۶۷	خاتمه.....
۲۷۳	کتابنامه.....

مقدمه

در این مقدمه تعریف مسئله، سؤال اصلی و سؤالات فرعی تحقیق، ضرورت و اهداف، فرضیه و روش تحقیق بیان می‌شود.

تعریف مسئله و ضرورت تحقیق

بدون شک انسان اشرف مخلوقات روی زمین است و حیات و زندگی او بدون جمع و جمعیت ممکن نیست. جمعیت فاکتور ملت است و بدون آن کشور و ملت معنا ندارد. چنین جمعیتی از راه زاد و ولد به دست می‌آید. گسترش نسل انسانی و افزایش جمعیت، نتیجه طبیعی ازدواج زن و مرد است. در دین اسلام بر این امر تأکید فراوان شده است. داشتن اولاد از نعمت‌های بزرگ الهی است و نصوص دینی فراوان، داشتن اولاد و تکاثر آن‌را موجب مباحثات رسول خدا ﷺ می‌دانند؛ با این وصف آیا جلوگیری از تولید فرزندان و کنترل جمعیت، مقابله با طبیعت و امر فطری و سنت نبوی محسوب نمی‌شود؟ با توجه به غرض ازدواج که بقای نسل بشری و طبق اراده پروردگار است، آیا کنترل جمعیت موجب نقض غرض نیست؟

از طرفی، منابع طبیعی طبق محاسبات کارشناسان اقتصادی، محدود است و پاسخ‌گوی جمعیت زیاد نیست. جمعیت زیاد موجب فقر و ذلت می‌شود. فرزند آوردن امری مستحب است، ولی تربیت صحیحش، امری واجب است؛ فرزندان زیاد خارج از کنترل هستند. به تربیت‌شان رسیدگی نمی‌شود؛ لذا سر از فساد و تباهی درمی‌آورند. سعادت ملت به سعادت افراد آن از لحاظ کیفی و کمی ارتباط زیاد دارد و آنچه اهمیتش بیشتر است، ارزش کیفی افراد است. چنین افرادی می‌توانند ارکان اجتماعی، دینی و اقتصادی و فرهنگی جامعه را مستحکم و آن را به سوی توسعه و تعالی هدایت کنند. حال اگر افراد بر اثر کوتاهی در امر تربیت فاسد شدند، ملت نیز فاسد خواهند بود؛ از این جهت بر مسئولیت‌های والدین در تربیت فرزندان‌شان تأکید فراوان شده است. تربیت در امور دینی، آموزشی، فرهنگی، اقتصادی و... از اصول و آموزه‌های مکتب اسلام به‌شمار می‌آید.

جهت حل این تعارض، تحقیق و پژوهش در این موضوع لازم است و باید پاسخ‌گوی سؤال اصلی و سؤالات فرعی در این زمینه، بر اساس مذهب امامیه و حنفیه، جهت تقریب بین دو مذهب باشیم.

سؤال اصلی و فرعی تحقیق

سؤال اصلی عبارت از این است که کنترل جمعیت از دیدگاه فقه امامیه و حنفی چه حکمی دارد؟ سؤالات فرعی نیز عبارت‌اند از:

۱. روش‌های کنترل جمعیت کدام‌اند؟
۲. اقوال و ادله فقهای امامیه و حنفی درباره استفاده از روش‌های کنترل جمعیت چیست؟
۳. نقش حاکم درباره کنترل جمعیت از دیدگاه دو مذهب چیست؟

۴. نقش زمان و مکان درباره کنترل جمعیت از دیدگاه دو مذهب چیست؟ بر اساس همین سؤالات، این تحقیق دارای پنج فصل است.

سابقه و جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق

در زمینه اصل مسئله کنترل جمعیت، تحقیقاتی صورت گرفته است که می‌توان آثار ذیل را نام برد: اسلام و ضبط و ولادت، ابوالاعلا مودودی؛ کاهش جمعیت ضربه سهمگین بر پیکر مسلمین، سیدمحمدحسین حسینی تهرانی؛ مبانی فقهی تنظیم خانواده، سیدحسن خمینی؛ کنترل جمعیت و عقیم‌سازی، سیدمحسن خرازی؛ کلمات سدیدیه در مسائل جدید، محمد مؤمن قمی؛ احکام تحدید نسل، یوسف علی الزواری؛ اطفال تحت الطلب و منع الحمل، صبری قبائی؛ تحدید النسل جریمه فی حق الدین والوطن، عبد الغفار عزیز؛ اسلام و تنظیم خانواده، محمدعلی ایازی و... ولی در افغانستان و ایران بیشتر پیروان ابوحنیفه و مذهب امامیه زندگی می‌کنند؛ از این جهت کنترل جمعیت در این گونه کشورها، مورد ابتلا است و تحقیق در این باره از دیدگاه دو مذهب به صورت مقارن، جای ندیدم که صورت گرفته باشد؛ لذا تحقیق در این باره به صورت مقارن جهت تقریب بین دو مذهب و انسجام بین دو ملت لازم است و ضرورت دارد. این تحقیق جنبه نوآوری دارد؛ زیرا به صورت جامع به مبانی فقهی جواز و عدم جواز و نقض و ابرام ادله و مبانی آن از دیدگاه دو مذهب به صورت مقارن پرداخته است.

اهداف تحقیق

اهداف تحقیق موارد ذیل است:

الف) تعیین نحوه برخورد پیروان دو مذهب با پدیده جهانی کنترل جمعیت؛

ب) ارتقا و تنقیح مباحث فقهی از دیدگاه دو مذهب در موضوع کنترل جمعیت؛

ج) تقریب و یافتن نقاط مشترک بین دو مذهب امامیه و حنفی، جهت انسجام دو ملت.

فرضیه تحقیق

کنترل جمعیت به صورت موقت از راه عزل و روش های متناسب عزل، از دیدگاه فقه امامیه و حنفیه جایز است؛ اما از راه عقیم سازی دائمی و سقط جنین و روش های دیگری که موجب ضرر چشمگیر عقلا و موجب لمس و نگاه حرام است، جایز نیست.

روش و ابزار تحقیق

روش و ابزار تحقیق، کتابخانه ای و نرم افزاری است. در این روش، اطلاعات و مواد خام و داده های مربوط به موضوع از منابع دو مذهب جمع آوری نقد و بررسی می شود و در نهایت بر اساس موضوع بندی، مطالب تدوین می شود.

قلمرو تحقیق: قلمرو تحقیق، دیدگاه فقه امامیه و فقه حنفی درباره کنترل جمعیت است و قلمرو زمانی و مکانی خاص ندارد.

واژگان کلیدی: کنترل، جمعیت، تنظیم، خانواده، سیاست جمعیتی و حکم.